SCIENCE CONNECTS PEOPLE

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL OF

2026 / No. 1(1)

Contemporary Pedagogical and Philological Research

RAQAMLI IQTISODIYOTDA BUXGALTERNING KASBIY KOMPETENSIYALARI TRANSFORMATSIYASI VA 1C AVTOMATLASHTIRISHINING MEHNAT UNUMDORLIGIGA TA’SIRI

Ibroximova Hayitxon Mirzoxidjon qizi

Anjon davlat texnika instituti

Axborot tizimlari va texnologiyalari yo‘nalishi 3-bosqich talabasi

Annotatsiya. Maqolada raqamli iqtisodiyot sharoitida buxgalterning kasbiy kompetensiyalari qanday o‘zgarayotgani va 1C platformasi asosidagi avtomatlashtirishning buxgalteriya xodimlari mehnat unumdorligiga ta’siri tahlil qilinadi. Buxgalter vazifalari an’anaviy hujjatlashtirish va qayd etishdan tahliliy, nazorat va maslahat funksiyalariga o‘tayotgani asoslab beriladi. Mehnat unumdorligini baholash uchun ko‘rsatkichlar tizimi taklif etiladi, avtomatlashtirish samarasini oshiruvchi va cheklovchi omillar ko‘rsatiladi. Maqola oxirida korxonalar va ta’lim muassasalari uchun amaliy tavsiyalar berilgan.

Kalit so‘zlar: raqamli iqtisodiyot, buxgalter, kasbiy kompetensiyalar, 1C, avtomatlashtirish, mehnat unumdorligi, raqamli savodxonlik, buxgalteriya hisobi.

Kirish

Raqamli iqtisodiyotning rivojlanishi barcha sohalarda bo‘lgani kabi buxgalteriya hisobida ham ish usullarini tubdan o‘zgartirmoqda. O‘zbekistonda «Raqamli O‘zbekiston – 2030» strategiyasi doirasida davlat xizmatlari, soliq ma’muriyatchiligi va hisobot jarayonlarining raqamlashtirilishi tezlashdi. Elektron hisob-fakturalar, onlayn hisobot topshirish, elektron imzo va bank tizimlari bilan integratsiya buxgalter ishining mazmunini o‘zgartirib, uning oldiga yangi talablar qo‘ymoqda. Bunga xalqaro moliyaviy hisobot standartlariga (XHHS) o‘tish jarayoni qo‘shilib, hisobchidan chuqur kasbiy mulohaza yuritish qobiliyati talab etilmoqda.

Amaliyotda buxgalteriya hisobini avtomatlashtirish uchun eng keng tarqalgan vositalardan biri 1C: Buxgalteriya dasturiy mahsulotlari hisoblanadi. Biroq dasturning

o‘zi mehnat unumdorligini avtomatik tarzda oshirmaydi: natija foydalanuvchining kompetensiyalariga, jarayonlarning qayta loyihalanishiga va tashkiliy madaniyatga bog‘liq. Shu bois tadqiqotning dolzarbligi ikki jihat bilan belgilanadi: birinchidan, buxgalter kompetensiyalarining yangi tarkibini aniqlash zarur; ikkinchidan, 1C avtomatlashtirishi samarasini o‘lchash va boshqarish uslubiyatini ishlab chiqish talab etiladi.

Tadqiqotning maqsadi – raqamli iqtisodiyotda buxgalterning kasbiy kompetensiyalari transformatsiyasini asoslash hamda 1C avtomatlashtirishining mehnat unumdorligiga ta’sir mexanizmlarini aniqlash.

Vazifalar: (1) buxgalter kasbiy kompetensiyalarining an’anaviy va zamonaviy modelini solishtirish; (2) 1C asosidagi avtomatlashtirish imkoniyatlarini tizimlashtirish; (3) mehnat unumdorligini baholash ko‘rsatkichlarini taklif etish; (4) joriy etish muammolari va tavsiyalarni shakllantirish.

Metodlar: ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish, qiyosiy va tizimli tahlil, mantiqiy umumlashtirish, shuningdek, «avtomatlashtirishgacha va undan keyin» tamoyili bo‘yicha samaradorlikni baholash uslubi qo‘llanildi.

1. Nazariy asoslar va adabiyotlar sharhi

Buxgalter kasbining kelajagi masalasi xorijiy tadqiqotlarda keng yoritilgan. Frey va Osborne tadqiqotida muntazam, qoidalarga asoslangan ishlarning avtomatlashtirilish ehtimoli yuqori ekani qayd etilgan, bu esa hisobchilik vazifalarining bir qismiga ham taalluqlidir. Brynjolfsson va McAfee ikkinchi mashina davri konsepsiyasida texnologiyalar inson mehnatini butunlay siqib chiqarmay, uni mazmunan o‘zgartirishini ta’kidlaydi. Moll va Yigitbasioglu internet bilan bog‘liq texnologiyalar (bulutli yechimlar, katta ma’lumotlar, blokcheyn) buxgalterlar ishiga ta’sirini tizimli ko‘rib chiqqan. Xalqaro buxgalterlar federatsiyasining (IFAC) ta’limning xalqaro standartlari, xususan, IES 3 kasbiy ko‘nikmalar qatoriga intellektual, shaxslararo,

tashkiliy va texnologik ko‘nikmalarni kiritadi. ACCA ham kelajak buxgalteri uchun texnologik, tahliliy va ijodiy kompetensiyalarning ahamiyatini alohida ta’kidlaydi.

Bu qarashlarning umumiy xulosasi shuki, avtomatlashtirish buxgalter ishining *miqdoriy* qismini (kiritish, tekshirish, hisoblash) kamaytiradi, *sifat* qismini (talqin qilish, maslahat berish, xavflarni baholash) esa kuchaytiradi. Mahalliy ilmiy muhitda esa asosiy e’tibor ko‘pincha dasturiy ta’minot imkoniyatlariga qaratiladi, kompetensiyalar transformatsiyasi va unumdorlikni o‘lchash masalalari nisbatan kam o‘rganilgan. Mazkur maqola shu bo‘shliqni to‘ldirishga qaratilgan.

2. Buxgalter kasbiy kompetensiyalarining transformatsiyasi

Raqamli muhitda buxgalterning roli «hisobchi-ijrochi»dan «biznes-hamkor va ma’lumot tahlilchisi» roliga o‘tmoqda. Kompetensiyalar o‘zgarishini quyidagi jadval orqali umumlashtirish mumkin.

Kompetensiya guruhi	An’anaviy model	Raqamli iqtisodiyot modeli
Texnik (kasbiy)	Hisob yozuvlari, birlamchi hujjatlar, qo‘lda hisobot tuzish	Hisob siyosatini sozlash, XHHS asosida mulohaza yuritish, avtomatik yozuvlarni nazorat qilish
Raqamli	Oddiy ofis dasturlaridan foydalanish	1C va ERP tizimlari, elektron hujjat aylanishi, bulutli xizmatlar, ma’lumotlar bazasi asoslari
Tahliliy	Hisobotlarni tuzish	Ma’lumotlarni tahlil qilish, vizualizatsiya, moliyaviy ko‘rsatkichlarni talqin qilish, prognozlash
Nazorat va xavf	Tanlab tekshirish	Ichki nazoratni tizimga joylashtirish, anomaliyalarni aniqlash, axborot xavfsizligi
Shaxslararo	Rahbariyat bilan ma’lumot almashish	Maslahat berish, qaror qabul qilishda ishtirok, jamoada ishlash, muzokara
O‘zgarishlarga moslashuv	Barqaror tartiblarga tayanish	Uzluksiz o‘qish, yangi vositalarni tez o‘zlashtirish, jarayonlarni takomillashtirish tashabbusi

Ushbu o‘zgarishlarning mohiyati quyidagicha. **Birinchidan**, texnik kompetensiya yo‘qolmaydi, balki chuqurlashadi: dastur yozuvni o‘zi shakllantirsa ham, uning to‘g‘riligini baholash uchun buxgalter me’yoriy asoslarni mukammal bilishi shart. **Ikkinchidan**, raqamli savodxonlik asosiy kasbiy talabga aylanadi: buxgalter dasturdagi andozalar, hujjat turlari, hisob-kitob ro‘yxatlari va hisobot mexanizmlarini

SCIENCE CONNECTS PEOPLE

tushunishi zarur. **Uchinchidan**, tahliliy fikrlash qiymati oshadi, chunki muntazam ish avtomatlashgach, buxgalterning qo‘shimcha qiymati raqamlar ortidagi biznes ma’noni ko‘rsatishda namoyon bo‘ladi. **To‘rtinchidan**, kasbiy etika va axborot xavfsizligi masalalari kuchayadi: ma’lumotlarga kirish huquqlari, zaxira nusxalash, elektron imzoni himoyalash buxgalter mas’uliyati doirasiga kiradi.

3. 1C platformasi asosidagi avtomatlashtirish imkoniyatlari

1C tizimi buxgalteriya jarayonlarini yagona axborot muhitida birlashtirishga imkon beradi. Asosiy yo‘nalishlar quyidagilar:

Birlamchi hujjatlarni rasmiylashtirish: hujjatlar andozalar asosida shakllantiriladi, kontragentlar va nomenklatura ma’lumotnomalaridan foydalaniladi, takroriy kiritish kamayadi.

Avtomatik provodkalar: hujjat o‘tkazilganda hisob yozuvlari sozlangan qoidalar bo‘yicha shakllanadi, bu xatolar ehtimolini pasaytiradi.

Bank va soliq tizimlari bilan integratsiya: bank ko‘chirmalarini yuklash, elektron hisob-fakturalar va hisobotlarni almashish imkoniyati (joriy konfiguratsiya va mahalliy moslashtirishga bog‘liq).

Ish haqi va kadrlar hisobi: hisob-kitoblar, ushlanmalar va soliqlarni avtomatik hisoblash.

Omborxona va asosiy vositalar hisobi: qoldiqlar, amortizatsiya va inventarizatsiya ma’lumotlarining hisob bilan bog‘lanishi.

Hisobotlar va tahlil: aylanma-saldo qaydnomalari, tahliliy hisobotlar, nazorat hisobotlari, foydalanuvchi tomonidan sozlanadigan so‘rovlar.

Foydalanuvchi huquqlari va audit izi: kim, qachon, qanday o‘zgartirish kiritgani kuzatiladi, bu ichki nazoratni mustahkamlaydi.

Muhim jihat shuki, bu imkoniyatlar faqat to‘g‘ri sozlangan hisob siyosati, tartibga solingan ma’lumotnomalar va mas’uliyatli foydalanuvchi bo‘lgandagina to‘liq samara beradi.

SCIENCE CONNECTS PEOPLE

4. Avtomatlashtirishning mehnat unumdorligiga ta’siri

4.1. Ta’sir mexanizmlari

1C joriy etilishining mehnat unumdorligiga ta’siri bir necha kanal orqali amalga oshadi:

Vaqt tejalishi. Qo‘lda kiritish, qayta hisoblash va ma’lumotlarni solishtirishga ketadigan vaqt qisqaradi.

Xatolar va qayta ishlashning kamayishi. Avtomatik tekshiruvlar va ma’lumotnomalardan foydalanish tuzatish yozuvlari sonini kamaytiradi.

Hisobot muddatining qisqarishi. Oylik va choraklik yopish jarayoni tezlashadi, ma’lumotlar dolzarb holda mavjud bo‘ladi.

Yuklamani qayta taqsimlash. Bo‘shagan vaqt tahlil, rejalashtirish va nazoratga yo‘naltiriladi.

Masshtablash imkoniyati. Xodimlar sonini mutanosib oshirmasdan operatsiyalar hajmini ko‘paytirish mumkin bo‘ladi.

4.2. Unumdorlikni baholash ko‘rsatkichlari

Samarani ob’ektiv baholash uchun bir nechta ko‘rsatkichlar tizimidan foydalanish tavsiya etiladi:

Hajmiy unumdorlik: bir xodimga to‘g‘ri keladigan qayta ishlangan hujjatlar (operatsiyalar) soni, $U = Q / T$, bunda Q – bajarilgan ish hajmi, T – sarflangan mehnat vaqti.

Vaqt ko‘rsatkichlari: oylik hisobotni yopishga ketadigan kunlar soni, bitta hujjatni rasmiylashtirish vaqti.

Sifat ko‘rsatkichlari: xatolar ulushi, tuzatish yozuvlari soni, soliq organlari tomonidan aniqlangan nomuvofiqliklar soni.

Qiymat ko‘rsatkichlari: buxgalteriya xizmati xarajatlarining bitta operatsiyaga nisbati, xodim soni o‘zgarmaganda ish hajmining o‘sishi.

Tahliliy ulush: ish vaqtining qancha qismi tahlil va maslahatga, qancha qismi texnik kiritishga sarflanayotgani.

Samaradorlik *avtomatlashtirishdan oldingi* va *keyingi* davrlar uchun bir xil metodikada o‘lchanishi, mavsumiylik va ish hajmi o‘zgarishlari hisobga olinishi kerak, aks holda natija buzib talqin qilinishi mumkin.

4.3. Samarani belgilovchi omillar

Tajribalar shuni ko‘rsatadiki, bir xil dasturdan foydalanayotgan korxonalarda ham natija keskin farq qilishi mumkin. Samarani **oshiruvchi** omillar: dasturning korxona jarayonlariga to‘g‘ri sozlanishi, buxgalterlarning tizimli o‘qitilishi, rahbariyat qo‘llab-quvvatlashi, ma’lumotnomalar sifati, jarayonlarni avtomatlashtirishdan oldin qayta loyihalash. **Cheklovchi** omillar: foydalanuvchilarning qarshiligi, raqamli ko‘nikmalar yetishmasligi, noto‘g‘ri sozlangan hisob siyosati, kiritilgan ma’lumotlar sifatining pastligi, qonunchilik o‘zgarishlariga tez moslashmaslik, axborot xavfsizligi bo‘yicha zaif nazorat.

5. Muammolar va xavflar

Amaliyotda quyidagi muammolar uchraydi. **Kadrlar masalasi:** ko‘plab buxgalterlar dasturni faqat «hujjat kiritish vositasi» sifatida ishlatadi, uning tahliliy imkoniyatlarini bilmaydi. **Metodologik tafovut:** ta’lim dasturlari ba’zan nazariy hisobga yo‘naltirilib, amaliy raqamli ko‘nikmalarga yetarli o‘rin ajratmaydi. **Ortiqcha ishonch xavfi:** avtomatik yozuvlarga so‘zsiz ishonish xatolarning ommaviy takrorlanishiga olib kelishi mumkin. **Axborot xavfsizligi:** ma’lumotlar bazasiga ruxsatsiz kirish, zaxira nusxalar yo‘qligi va elektron imzoning noto‘g‘ri saqlanishi jiddiy xavf tug‘diradi. **Moslashuv xarajatlari:** konfiguratsiyani sozlash, yangilash va xodimlarni o‘qitish dastlabki bosqichda qo‘shimcha xarajat talab qiladi, shu sababli samaraning namoyon bo‘lishi vaqt talab qiladi.

Korxonalar uchun

1. Avtomatlashtirishdan oldin jarayonlarni tahlil qilib, ortiqcha bosqichlarni qisqartirish va faqat shundan keyin dasturni sozlash.

2. Buxgalterlar uchun uzluksiz o‘qitish dasturini joriy etish (1C bo‘yicha amaliy treninglar, ma’lumotlar tahlili, XHHS, axborot xavfsizligi).

3. Unumdorlik ko‘rsatkichlarini (4.2-bo‘limdagi) muntazam kuzatib borish va natijalarni rahbariyatga hisobot sifatida taqdim etish.

4. Ichki nazorat tizimini dasturdagi huquqlar va audit izi bilan bog‘lash, zaxira nusxalash tartibini rasmiylashtirish.

5. Bo‘shagan vaqtni tahliliy va maslahat vazifalariga yo‘naltirish, buxgalter lavozim yo‘riqnomalarini shunga moslashtirish.

Ta’lim muassasalari uchun

1. O‘quv rejalariga amaliy 1C modullari, ma’lumotlar tahlili va raqamli etika fanlarini kiritish.

2. Korxonalar bilan hamkorlikda o‘quv amaliyotini tashkil etish va real ma’lumotlar bazalarida mashg‘ulotlar o‘tkazish.

3. Kasbiy sertifikatlash tizimida raqamli kompetensiyalarni alohida baholash mezoniga aylantirish.

Davlat darajasida: raqamli hisobot va elektron hujjat aylanishi infratuzilmasini rivojlantirish, dasturiy mahsulotlarning mahalliy qonunchilikka tezkor moslashtirilishini ta’minlash, buxgalterlarni qayta tayyorlash dasturlarini qo‘llab-quvvatlash.

Xulosa

Tadqiqot shuni ko‘rsatdiki, raqamli iqtisodiyotda buxgalter kasbi yo‘qolmaydi, balki mazmunan o‘zgaradi: muntazam hisob-kitob vazifalari avtomatlashtirilib, tahliliy, nazorat va maslahat funksiyalari ustuvorlikka chiqmoqda. 1C platformasi asosidagi avtomatlashtirish vaqt tejalishi, xatolar kamayishi, hisobot muddatining qisqarishi va

ish hajmini masshtablash imkoniyati orqali mehnat unumdorligini oshiradi, biroq bu ta’sir foydalanuvchi kompetensiyalari, jarayonlarning sifati va tashkiliy tayyorgarlikka bevosita bog‘liq. Shu sababli avtomatlashtirish investitsiyasi buxgalterlarning raqamli va tahliliy kompetensiyalarini rivojlantirishga qaratilgan investitsiya bilan birga amalga oshirilishi lozim. Keyingi tadqiqotlar uchun aniq korxonalar misolida «avtomatlashtirishgacha va undan keyin» ko‘rsatkichlarini miqdoriy o‘lchash istiqbolli yo‘nalish hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining «Raqamli O‘zbekiston – 2030» strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi Farmoni (2020 yil 5 oktyabr, PF-6079).

2. «Buxgalteriya hisobi to‘g‘risida»gi O‘zbekiston Respublikasi Qonuni (yangi tahrir, 2021 yil).

3. Brynjolfsson E., McAfee A. The Second Machine Age: Work, Progress, and Prosperity in a Time of Brilliant Technologies. – New York: W. W. Norton & Company, 2014.

4. Frey C. B., Osborne M. A. The future of employment: How susceptible are jobs to computerisation? // Technological Forecasting and Social Change. – 2017. – Vol. 114. – P. 254–280.

5. Moll J., Yigitbasioglu O. The role of internet-related technologies in shaping the work of accountants: New directions for accounting research // The British Accounting Review. – 2019. – Vol. 51, No. 6.

6. IFAC. International Education Standard (IES) 3: Initial Professional Development – Professional Skills.

7. ACCA. Professional Accountants – the Future: Drivers of Change and Future Skills. – London, 2016.